

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИНИКИ ПРОЯВУ ЛІДЕРСТВА

*О. М. Шпортун,
професор кафедри психології,
доктор психологічних наук, доцент,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса*

Проблема розвитку лідерства у молодих людей є актуальною ще з часів Аристотеля. Кожне суспільство потребує рольових моделей поведінки і лідерів. Звичайно, що суспільство не може обійтися без людей, що володіють неабияким розумом і творчим мисленням. Питання формування лідерства привертає увагу соціологів, психологів, філософів вже не одне тисячоліття. І, особливо актуальним є на даний момент, адже на сучасному етапі, коли відбуваються широкі соціальні, політичні та економічні перетворення, існує об'єктивна потреба в лідерстві. Лідерство є одним з механізмів об'єднання групової діяльності. Розвиток економіки країни здебільшого залежить від рівня компетенції, підготовки, особистих якостей та морального стану лідерів всіх рівнів.

У суспільстві існує об'єктивна потреба в лідерстві, і вона не може не реалізовуватися. Лідерство – один із механізмів об'єднання групової діяльності, коли індивід або частина соціальної групи виконують роль лідера, тобто організують, спрямовують дії всієї групи, яка чекає, приймає і підтримує дії лідера.

На процес формування уявлень про лідерство, серйозний вплив на розвиток різних концепцій зробили відомі вчені. Одні вважали, що маса сама знаходить собі лідерів, як би виштовхуючи їх з себе. Більшого поширення набули погляди (Лебона Г., 1894), який стверджував, що юрба відіграє головну роль у суспільному житті і домінує над лідером, задає йому мету, завдання і програму поведінки. На думку (Паригіна Б., 1981), лідерство це один з процесів організації та управління малою соціальною групою, що сприяє досягненню групових цілей в оптимальні терміни. (Румянцева П., 2008) досліджувала поняття лідерство масштабно, як цілісний і водночас багатовимірний соціально-психологічний феномен, говорячи про те, що лідерство включає в себе певну сукупність основних складових компонентів: процеси, структуру, функції лідерства, особистість лідерів і ведених, процеси сприйняття людьми один одного, образи уявлень про особистість лідера, типи лідерів. Відомі науковці

(Стогділл Р., 1974) та (Холландер Е., 1971) запропонували розглядати лідерство з точки зору статусу, взаємодії, сприйняття і поведінки індивідів стосовно інших членів групи. Таким чином, лідерство розглядатися як стосунки між людьми, а не як характеристика окремого індивіда. Багато вітчизняних вчених вважають, що лідерство це процес і спосіб організації групової діяльності, спрямований на досягнення цілей у оптимальні терміни і з оптимальним ефектом. Розвитком потенціалу лідерства у системі вищої освіти студентів цивільної авіації займались (Совгіра С., 2009), (Біда О., 2001), (Лещенко Г., 2015), (Захарова А., 2006), (Черниченко О., 2019). Досліджувались лідерські якості особистості представників різних вікових груп і професійних спільнот (Бондарчук О., 2015), (Гавлітіна Т., 2016), (Карамушка Л., 2003), (Семченко Н., 2002), (Чернишов О., 2016), (Фелькель Т., 2015) та ін.), дитячих і юнацьких колективів (Аркін Є., 1927), (Артемова Л., 2013), (Волков І., 2017), (Залужний А., 2018), (Коломінський Я., 1969), (Ягоднікова В., 2016) та ін.).

Для визначення індивідуально-психологічних особливостей прояву лідерства в молодіжній соціальній групі, нами були залучені студенти Донецького національного університету імені Василя Стуса, Філологічного факультету, спеціальності 053 «Психологія», $n = 68$ осіб), та підібраний діагностичний комплекс методик. Дослідження проводилося в молодіжних соціальних групах, участь брали молоді люди віком від 20 до 22 років, адже саме він є особливим і найважливішим для становлення лідерського потенціалу особистості.

Складність та неоднозначність феномена лідерства вимагає відповідного діагностичного інструментарію. Основними методами нашого дослідження стали: методика дослідження лідерських якостей (Рожков М., 2009), методика діагностика лідерських здібностей (Жаріков Є., 2002), (Крушельницький Є., 2002), «Експрес-тест самооцінки лідерства», методика схильності до певного стилю керівництва (Ільїн П., 2002) та методика спрямованість особистості (Смекал В., 2016), (Кучер М., 2016).

Як засвідчили результати, за методикою дослідження самооцінки лідерства 18% опитаних мають високий рівень прояву лідерства, це свідчить про них, як про осіб, які схильні аналізувати власну діяльність та вчинки оточуючих. Середній рівень мають 25,3%, для даних респондентів характерними ознаками цього рівня є: достатня стійкість до нових умов, самокритичність, але не завжди, часткова незалежність, надійність, але не в критичних ситуаціях. Низький рівень лідерства мають 40, 1% досліджуваних, тобто характерними

ознаками цього рівня є: слабка сила волі, погане пристосування до нових умов, низький рівень самокритичності, швидке відмовлення від цілі, якщо на шляху до неї стоять перепони. Решта опитаних студентів 17,2% мають дуже низький рівень прояву самооцінки лідерських якостей. Тобто з результатів даної методики можна зробити висновок, що більшість студентів мають низький рівень самооцінки лідерських якостей, це як правило, менш успішні, надмірно консервативні особистості, які бояться змін і не здатні до адаптації в мінливих умовах реальності.

За методикою діагностики визначення лідерських здібностей (Жаріков Є., Крушельницький Є., 2002) було виявлено, що у 47,5% низький рівень вираження лідерських якостей. Це свідчить про характерно високий ступінь стресового навантаження, який виявляється низьким ступенем стресостійкості, тобто вразливості. У 34,2% середній рівень лідерських здібностей, для таких людей характерна схильність вирішувати нетрадиційні задачі оригінальними методами, вони оптимістичні, ставляться до труднощів як до неминучих і переборних перешкод. Також у 16,1% високий рівень лідерських здібностей. Такі особи характеризуються, як наполегливі, терплячі, вольові молоді люди, які здатні долати перешкоди на шляху до мети, готові ризикувати та виконувати одноманітну, нецікаву роботу. Разом з тим, у 3,7% досліджуваних присутня схильність до диктату.

За методикою дослідження лідерських якостей (Рожков М., 2009) виявлено, зокрема, за шкалою «Вміння управляти», що низький рівень мають 49,1% студентів, високий рівень сформований у 13,9% студентів, та середній рівень у 38,7% досліджуваних. За шкалою «Усвідомлення мети», низький рівень виявлений у 47,2% студентів, високий рівень усвідомлення мети характерний 22,1% студентів та середній рівень мають 31,9% студентів. За шкалою «Вміння вирішувати проблеми» низький рівень мають 50,1% студентів, середній рівень – 28,3% та високий рівень становить – 22,7%. За шкалою «Наявність творчого підходу» у 27,1% респондентів низький рівень, середній рівень мають 50,2% студентів та високий у 23,8% студентів відповідно. За шкалою «Вплив на оточуючих» 53,5% студентів мають низький рівень, середній рівень мають 30,9% студентів, а високий у 19,3% осіб. За шкалою «Знання правил організаторської роботи» 35,4% студентів виявили низький рівень, середній рівень має – 48,1% студентів, а високий рівень має – 17,9% студентів. За шкалою «Організаторські здібності» низький рівень сформований у 47,2% студентів, високий рівень мають 17,6%

студентів та із середнім рівнем організаторських здібностей 37% студентів. За шкалою «Вміння працювати в колективі» у 47,1% осіб – низький рівень, середній рівень мають 32,1% студентів та високий мають 21,9% студентів відповідно.

Узагальнюючи дані за методикою дослідження схильності до певного стилю керівництва (Ільїн Е., 2002) було з'ясовано, що 37,6% студентів мають ліберальний стиль керівництва. Таких молодих людей характеризує невисока активність, небажання і нездатність приймати будь-які рішення, намагання уникнути будь-яких інновацій, перекладання відповідальності на інших людей. А ще 13,1% мають авторитарний стиль керівництва, тобто переважаючою зовнішню позитивну мотивацію, вони орієнтовані на кар'єрне просування та соціальний престиж. Також 25,8% досліджуваних мають демократичний тобто, колегіальний стиль керівництва, який характеризується розподілом повноважень, відповідальності та ініціативи між керівником і підлеглими. Решта опитаних студентів (25,9%) мають змішаний стиль, ліберально-демократичний. Це свідчить, що у них відсутня активна участь в колективі, також можна стверджувати, що дані студенти не мають лідерського потенціалу.

Згідно з методикою на дослідження мотивації поведінки в групі (Смекал В. та Кучер М., 2016) було встановлено, що за шкалою «Спрямованість людини на себе», отримали 53,1% студентів, що є свідченням того, що вони є інтроспективними, владними особистостями, які не реагують на потреби оточуючих. В той же час за шкалою «Спрямованість на взаємини» мають 32,9% опитаних студентів, вони характеризуються як комунікативні, впевнені у собі особистості, які цікавляться колективною діяльністю, але в результаті не роблять жодного внеску в здійснення трудових завдань соціальної групи. Так, за шкалою «Спрямованість на завдання» лише 15,1% учасників дослідження мають високий рівень прояву цього показника.

У процесі виконання роботи використовувався статистичний аналіз одержаних результатів, зокрема, проводився за допомогою електронних таблиць MS Excel, а також за допомогою комп'ютерної програми для статистичної обробки даних SPSS Statistics 17.0. програми SPSS. У процесі математичної обробки даних був виявлений статистичний зв'язок між шкалами, що вказує на те, що існує вплив між високим рівнем лідерських здібностей та авторитарним стилем керівництва ($r=0,464$, при $p < 0,01$). Це може бути пов'язано з тим, що молоді люди з високим рівнем лідерських здібностей є досить комунікабельними та впевненими, також вони володіють владою в достатньому обсязі, щоб нав'язувати свою волю іншим членам

молодіжної групи, і без перешкод утілювати в життя прийняті рішення. У свою чергу було виявлено статистичний зв'язок між високим рівнем лідерських здібностей та високим рівнем вміння працювати в колективі ($r=410$, при $p < 0.05$). Це свідчить про те, що особистість, яка є лідером у молодіжній соціальній групі, володіє організаторськими здібностями, які допомагають їй успішно взаємодіяти з усіма членами колективу. Також було встановлено зв'язок за шкалою низький рівень самооцінки та середній рівень знань правил з організаторської роботи ($r=376$, при $p < 0.05$). Це можна пояснити тим, що особистість немає сильного бажання бути лідером, аналогічно організувати колектив для спільної діяльності вона немає змоги, тому що не є для них авторитетом. За шкалою низький рівень вміння управляти іншими людьми та дуже низький рівень самооцінки ($r=392$, при $p < 0.05$) виявлено статистичний зв'язок, це свідчить про те, що особистість не впевнена у собі та орієнтована тільки на себе, немає змоги керувати іншими людьми у соціальній групі. Встановлений статистичний зв'язок між низьким рівнем усвідомлення мети та спрямованістю особистості на себе ($r=305$, при $p < 0.01$). Це свідчить про те, що особа, яка спрямована тільки на себе, на задоволення своїх потреб у групі, не усвідомлює мету конкретних завдань, які їй потрібно виконати.

Таким чином, аналіз сучасних соціально-психологічних наукових джерел з проблеми дослідження забезпечує можливість зробити висновок, що прояв лідерських здібностей особистості залежить від величини, усталеності, якісного складу членів групи та їхніх поглядів і переконань. Фактично, індивід має змогу проявити свій лідерський потенціал за умов певної інтелектуальної переваги над іншими членами групи. Обдарована особистість краще за інших розуміє найбільш ефективний характер та послідовність групових дій, бере на себе роль лідера. Щоб мати перевагу серед інших, особистість повинна володіти переліком здібностей та вмінь, які забезпечать їй лідерський статус у групі. Лідери суттєво відрізняються один від одного. Проте можна визначити основні психологічні особливості особистості, що складають основу ефективного лідерства та забезпечують високі показники у розвитку соціальної групи: високий рівень самооцінки, яка впливає на всі сторони життя, тобто емоційне самопочуття, взаємини з оточуючими, розвиток творчих здібностей, ставлення до успіхів і невдач; креативність, тобто особистість повинна розв'язувати складні соціальні проблеми, знаходити нові, нестандартні способи дій, знаходити нові методи для втілення плану чи рішення, швидко переключатися з одного способу виконання

завдання на інший. Наступні психологічні особливості це гнучкість у спілкуванні з іншими людьми, емоційний інтелект, тобто лідер зобов'язаний направляти колективні емоції в потрібне русло, створювати атмосферу дружелюбності і вміло боротися з негативними настроями. Ключ до розвитку емоційного лідерства – у розвитку емоційного інтелекту. Гнучкість мислення, висока мотивація, освіченість. Рівень сформованості вмінь та навичок, що необхідні лідеру, залежить від перелічених психологічних особливостей, на розвиток яких суттєво впливає соціальне оточення особистості упродовж життя.

Перспективою подальших наших досліджень є розробка та перевірка ефективності психо-тренінгової програми, яка буде направлена на формування лідерських навичок, розвиток лідерських здібностей, особистісний і професійний розвиток та самовдосконалення сучасної молоді.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОЯВУ СТРАХУ СПІЛКУВАННЯ У МОЛОДІ

С. Ю. Юрченко,

студентка 2 курсу спеціальності «Психологія»,

Донецький національний університет

імені Василя Стуса

Науковий керівник: К. М. Васюк, к. психол. н., доцент

На сьогоднішній день у світі однією із розповсюджених проблем є соціальний тиск на людей, особливо, молодого віку. Цікавим фактом є те, що великий відсоток молоді в зв'язку зі своєю невпевненістю і залежністю від чужої думки є конформними. У формуванні фундаменту нашої особистості велику роль відіграють батьки. Психолог Р. Левикін стверджує, що з малого віку у дитини повинне сформуватись відчуття «довіри» і впевненості у своїх батьках (Левикін Р., 2013). Якщо дитина цього не відчуває, то починає розуміти, що якщо їй необхідно отримати любов і прийняття, то варто відповідати очікуванням матері і батька. Батьківське виховання і оточення однолітків, певні референтні особи мають великий вплив на формування комунікативної сфери, тому дефекти виховання можуть сприяти в майбутньому подальше виникнення страху спілкування, тому саме ці протиріччя у визначенні причин